

Türkiye'de Çevre Konusunda Yapılan Harcamalar

Hazırlayan: A. Ege Yıldırım
Çevre Politikaları Semineri - Prof.Dr. Nesrin Algan
Ankara Üniversitesi, Kasım 2007/ Ocak 2008

Giriş ve Kavramlar

- Makroekonomi kavramları ¹
  - **Milli gelir**: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (**GSYİH**), Gayri Safi Milli Hasıla (**GSMH**) = GSYİH + dış alem (döviz giriş çıkışları). Refah ölçüsü, nicel → nitel, **sGSMH**.
  - **Toplam harcamalar** = hanehalklarının tüketim harcaması + firmaların yatırım harcaması + kamu harcamaları + net ihracat
  - **Kamu harcaması/ giderleri**: (Cari harcamalar + yatırım harcamaları + transfer harcamaları)
  - **Maliye politikası araçları**: 1. Kamu gelirleri, 2. Kamu giderleri, 3. Bütçe, 4. Borçlanma
  - **Yatırım**: tasarruf edilen değerlere üretimde kullanılmak üzere yön verilmesi. Mali/ gerçek (üretim gücünü artıran faaliyetler)

...Giriş ve Kavramlar

- Çevre harcamalarının politika içindeki yeri
  - **Kalkınma** ile **çevreyi** uzlaştırmak
  - Çevrenin alternatif maliyeti gelişmekte olan ülkelerden daha düşük pay (**GSMH'nin %1-2'si**→ **%0.5'i**)²
- Çevreye ekonomik yaklaşım
  - Çevrenin **toplumsal hesaplar sistemine** dahil edilmesi, dışsallıkların içselleştirilmesi, amortisman, çevre fayda ve maliyetlerinin fiyatlandırılması, ölçüm sorunları, ÇED
  - Çevrenin tahribatı sonucundaki ekonomik kayıplar³
  - Sosyo-ekonomik etkenler, değer yargıları
  - **Araçlar**: Ekonomik faaliyetleri çevre koruma lehine etkilemek, çevre mallarını etkin kullanım için fiyatlandırmak, kirletenler ve toplum arasında kaynak transferi araçları⁴

...Giriş ve Kavramlar

- OECD ülkelerinde çevre harcamaları/ GSMH ⁵

Ülke	%
Almanya	1.6
Hollanda	1.4
İngiltere	1.2
Danimarka	1.1
Fransa	1.0
İrlanda	1.0
İtalya	0.8
Portekiz	0.8
İspanya	0.6
Avrupa Birliği	1.2 (60 milyar USD)

Ülke	milyar USD	%
Almanya	27	40
ABD	80	10
İngiltere	9	17
Fransa	12	14
Japonya	30	6

- Çevre sanayii pazar hacimleri ve yıllık ihracattaki payı ⁶

Türkiye'de Çevre Harcamalarının Genel Çerçevesi

- Tarihi gelişim
  - 1970'ler: artan çevre bilinci, politikaları, yatırımlar
  - 6. BYKP (1990-94): ekonomik politikalarda çevre boyutunun hesaba katılması. 7.BYKP: Çevrenin ulusal gelir hesaplarına katılması. 7 8.BYKP: Sürdürülebilir ekonomik gelişme. 9.BYKP: İstikrar, rekabet, AB'ye uyum ('çevre' temel bir hedef, sosyo-ekonomik gelişme ekseninde)
- Orta gelirli ülke, kısıtlı kaynak ayrılmakta
- Çevre yatırımları/ GSYİH oranı ¹³
  - 1990: %0.20
  - 1997: %0.47
  - 1998: %0.32
  - 2000: %0.37
  - 2005: %0.22

...Türkiye'de Çevre Harcamalarının Genel Çerçevesi

- Uluslararası çerçeve ve sorumluluklar
  - Küresel çevre politikaları, uluslararası ticaret
  - Birleşmiş Milletler, Binyıl Kalkınma Hedefleri No. 7
  - OECD, Avrupa Birliği
- Ulusal politika belgelerinde AB uyum maliyet öngörürleri
  - UÇEP 1998, 1. 10 yıl, : 500 milyon USD ⁸
  - ÖÜKP: su+ kanalizasyon+ atık yönet.: 27 milyar EUR ⁹
  - AB Uyum Stratejisi Projesi: düşük/orta/yüksek senaryoları: 21,837 / 45,576 / 63,314 milyar EUR ¹⁰
  - UÇES 2007-2023: 58,585 milyar EUR

...Türkiye'de Çevre Harcamalarının Genel Çerçevesi

- Milli Bütçe ve bazı bakanlık/ kurum bütçeleri (YTL/ %) ¹¹
  - Merkezi Yönetim (2007): 204,988,564,000 / 100
  - Milli Savunma Bakanlığı (2007): 13,052,398,000 / 6.37
  - Diyanet İşleri Başkanlığı (2007?): 2,291,000,000 / 1.12
  - Çevre ve Orman Bakanlığı (2007): 968,378,000 / 0.47
  - 2007: F-16 maliyeti (tüm ilgili sistemleriyle): 143,008,667 YTL (ÇOB bütçe oranı 1: 6.77) ¹²
  - 1998: ÇB+OB: 38,164,781,114 TL.
MSB: 1,596,458,030,961 TL. (oran 1: 42)

Aktörlere göre Harcamalar

- Kirletenler ve toplum arasında **kaynak transferi**
  - ‘Kirleten öder’ ilkesi. (vergi, harç, depozito, iade), kirletme hakkı pazarı oluşturma, kirletici deşarj birimi fiyatlandırması, devlet yardımları (teşvikler, yatırım indirimi, vergi muafiyeti, düşük faizli kredi; serbest ticareti koruma adına sınırlamalar)
- **Kamu** sektörü (merkezi yönetim): Yatırım ağırlıklı kurumlar (ör. DSİ, Enerji Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı), denetim ağırlıklı kurumlar (ÇvOB)¹⁴. Dolaylı olarak ilgili kurumlar.
- **Yerel** yönetimler: Su ve atıksu altyapısı yatırımlarındaki eksiklikleri, kapasite geliştirme sorunu
- **Özel** sektör: Sanayi kuruluşlarının kirlilik bertaraf tesis yatırımları
- **Sivil** sektör: STK’lar, **hane** halkları

Gelir Kaynakları

- **Kamu gelirleri/ Merkezi idare bütçesi:** vergi, vergi dışı normal gelirler, özel gelir ve fonlar ¹⁵
- **Yerel idare bütçesi, İller Bankası kredileri**
- **Dış kaynaklı finansman (kredi / hibe) ¹⁶**
  - AB Çevre Uyumlu Kaynakları: MEDA, LIFE-3.ülkeler, SMAP, İdari İşbirliği Fonu (2000-05: 12 milyon EUR), Mali İşbirliği Programlaması (2002-06: ~100 milyon EUR), Katılım Öncesi Yardım Aracı (14.7 milyon EUR), REC-Türkiye.
  - Avrupa Yatırım Bankası (<500 milyon EUR projeler)
  - Dünya Bankası (2006: 50.9 milyon USD)
  - UNEP, Akdeniz EP, METAP, Karadeniz ÇP, UNIDO, FAO, GEF, UNDP, Elçilik fonları, u.a. vakıf fonları, şirket fonları, vb

...Gelir Kaynakları

- Özel sektör yatırımları, Kamu-Özel İşbirliği modelleri¹⁵

2007-2023 Yılları Arasında Çevre Yatırımlarının Finansman Kaynakları			
	YATIRIM İHTİYACI		
	Milyon YTL	Milyon EUR	%
Merkezi İdare	14,378	7,738	13.2%
Yerel İdare	40,530	21,814	37.2%
<i>Belediye öz kaynakları</i>	24,196	13,023	22.2%
<i>İller Bankası</i>	12,970	6,981	11.9%
<i>Dış Krediler</i>	1,846	994	1.7%
<i>Kamu-Özel İşbirliği</i>	1,518	817	1.4%
Özel Sektör	28,126	15,138	25.8%
KİT	2,205	1,187	2.0%
Fonlar (AB vd)	23,611	12,708	21.7%
Toplam	108,851	58,585	100.0%
Kur 1.858 kabul edimiştir.			

Faaliyet Konularına göre Harcamalar

- BM-AEK/ AB İst.Ofisi CEPA 17 kodlarına göre kamu kuruluşlarının çevresel harcamaları, 2005, YTL

YATIRIM KONUSU	2005	%
Dış ortam havasını ve iklimi koruma	0	0.00%
İçme ve kullanma suyu yönetimi	183,436,777	21.72%
Atıksu yönetimi	455,733,976	53.97%
Atık yönetimi	3,358,225	0.40%
Toprak ve yeraltı suyunun korunması	2,657,987	0.31%
Gürültü ve titreşim	0	0.00%
Biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması	5,138,648	0.61%
Radyasyona karşı korunma	-	-
Enerji	5,138,648	0.02%
Ar-ge	140,784	0.51%
Diğer	4,307,475	0.31%
Harcamaları bölünemeyenler (Ağırlıklı olarak içmesuyu, atıksu ve katı atık konularını içeren faaliyetler bu bölüme dahildir.)	2,606,357	22.15%
Yatırım harcamaları toplamı	844,385,425	100.00%
Cari harcamalar toplamı	210,697,134	24.95%
Toplam	1,055,082,559	Yatırıma oranı

- Su yönetimi altyapısı yatırımlarını tamamlamamış, cari harcama < yatırım harcamaları

...Faaliyet Konularına göre Harcamalar

- Avrupa Yatırım Bankası kredileri (1995?) ¹⁸

Konu	Toplam Krediler
Su Kaynakları koruma ve yönetimi	1,070.8
Atık yönetimi	53.7
Atmosfer kirlenmesine karşı önlemler	384.6
Diğer önlemler	177.1
Çevre toplam	1,686.2
Kırsal Kalkınma	201.8
Genel Toplam	1,888.0

2007-2023 Yılları Arasında Çevre Yatırımı İhtiyacının Sektörlere Dağılımı			
SEKTÖRLER	Milyon YTL	Milyon EUR	%
Su	63,114	33,969	58.0%
Katı Atık	17,762	9,560	16.3%
Hava	69	37	0.1%
Gürültü	0	0	0.0%
Kimyasallar	0	0	0.0%
Endüstriyel Kirlilik	27,415	14,755	25.2%
Doğa Koruma	491	264	0.5%
Toplam	108,851	58,585	100.0%
Kur 1.858 kabul edilmiştir.			

Değerlendirme

- Etkin, tutarlı ve rasyonel bir çevre finansman politikası henüz oluşmamış (9. BYKP'da ele alınıyor)
- Uluslararası sorumlulukların gerektirdiği maliyet ile çevreye ayrılan kaynaklar arasında **dengesizlik**; çevre harcama paylarında **1990larda artış, 2000'lerde düşüş**
- Çevre politikaları içinde harcamaların **etkinliği**; çevrenin **diğer sektörel politikalarla bütünleştirilmesi** ve **diğer bakanlıkların/ kamu kurumlarının bütçe ve harcamalarıyla eşgüdüm sorunu**
- Ekonomik geri dönüşüm, çevre sektörü oluşması ve istihdam fırsatları

Seçilmiş Kaynaklar

1. Algan, Nesrin & Ayşegül Mengi, 'Turkey's Sustainable Development Policies in the EU Accession Process', *European Environmental Law Review*, Vol. 14, No.4, April 2005
2. Alpan-Atamer, Sema, *Türkiye Kamu Kuruluşları Çevresel Yatırım Tahsisleri (1990-1998)*, DPT, 2000
3. Çevre Bakanlığı yetkilisi Sevinç Karakaya ile görüşme, 23 Kasım 2007
4. Çevre Mühendisleri Odası: cmo.org.tr
5. Çevre Mühendisleri Odası Başkanı Ertuğrul Ünlütürk ile görüşme, 22 Kasım 2007
6. Dünya Bankası Türkiye: worldbank.org.tr
7. Emiroğlu, Kudret, Bülent Danışoğlu ve Binnur Berberoğlu, *Ekonomi Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, 2006, Ankara
8. Ersan, Oya, *Yatırım Teşviklerinde Çevre Faktörü*, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1996 (Ersan 1996)
9. Keleş, Ruşen & Can Hamamcı, *Çevre Politikası* (5. baskı), İmge Yayınları, 2005
10. Sayıştay: www.sayistay.gov.tr/rapor/uygunluk/1998/genel/1998genbutuyg.htm
11. Turgut, Nükhet (ed.), *Çevrecinin Rehberi*, Küresel Denge Derneği, 2004, Ankara
12. Talu, Nuran, *Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'de Çevre Politikaları*, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası, 2006
13. Türkiye İstatistik Kurumu: tuik.gov.tr
14. Türkiye Büyük Millet Meclisi: tbmm.gov.tr
15. www.haberblog.gazeteler.be/index.php/2006/10/18/pentagon_tafarkiye_ye_f_16_sat_abilmek_ias

[Teşekkür ederim...]